

**Михайло Іванович Демков
(1859-1939)**

**– видатний вітчизняний
педагог, учитель,
організатор освіти, історик
педагогіки, методист,
учений.**

Життєвий та творчий шлях Михайла Івановича Демкова (1859-1939)

Михайло Іванович Демков народився 12 березня 1859 року на хуторі Скринному Прилуцького повіту Полтавської губернії (тепер Прилуцький район Чернігівської області) в дворянській сім'ї. Як більшість дворянських дітей здобував початкову освіту вдома. Першими книгами його стали „Рідне слово” К. Ушинського та „Робінзон Крузо” Д. Дефо. З дитинства вивчав французьку мову, якою володів настільки добре, що міг не тільки читати і писати, а й проводити викладацьку роботу. Взагалі Демков знав десять мов, вмів читати та перекладати англійською, іспанською, грецькою, латинською, німецькою, датською, голландською та іншими мовами. До речі, іноземні мови він вивчав протягом усього свого життя.

В 11 років він вступив до другого класу Ніженської гімназії при історико-філологічному інституті князя Безбородька, яку закінчив у 1877 р. із срібною медаллю.

Оскільки Демков виявив неабиякий інтерес до вивчення математики, дирекція гімназії рекомендувала його до вступу на фізико-математичний факультет Університету св. Володимира (нині Національний університет ім. Тараса Шевченка).

Узагальнюючи життєвий та творчий шлях вітчизняного педагога Михайла Івановича Демкова, ми, услід за сучасним ученим Н.І. Белкіною,¹ виділяємо чотири основні періоди громадсько-освітньої діяльності педагога.

Київський період (1870-1882 рр.) – це роки навчання М. Демкова в Ніжинській гімназії та Київському університеті. Це період оволодіння основами наукових знань, початок формування світогляду, творчих пошуків, копіткої праці майбутнього вченого. Наукове оточення гімназії, університету сформували в М. Демкова бажання бути корисним своєму народові, своїй державі, сприяли становленню його як вченого.

Саме тут в університеті сформувався майбутній учений педагог, визначився напрямок його діяльності. Бажання бути корисним людям, батьківщині спонукало юнака до пошуку власного шляху. Тому таке широке коло і захоплень ми спостерігаємо в Демкова в даний період: робота над публікаціями з історії мистецтва, філософії, фізіологія рослин, психології, педагогіка, відвідання музеїв, вернісажів, робота в ботанічному кабінеті, оранжереї, в кабінетах мінералогії, кристалографії, в лабораторіях фізики, хімії, вивчення іноземних мов тощо. Розмаїття захоплень не розпорошили уваги юнака, а сприяли визначенню його життєвого шляху. Він багато читав, систематизував прочитане, робив виписки, анотації. Копітка праця майбутнього вченого увінчалася дисертаційною роботою на здобуття ступеня кандидата природничих наук.

В 1882 р. М. Демкова обирають дійсним членом товариства дослідників природи. Цьому сприяли переклади та власні статті вченого з природознавства.

Глухівський період (1882-1900) – цей період діяльності М. Демкова характеризується самовідданою на ниві навчання, виховання, підготовки педагогічних кадрів, великою науково-творчою роботою в галузі природничих наук, методики їх викладення, педагогіки та її історії.

З 1885 р. педагог працює викладачем фізики та природничих наук у Глухівському учительському інституті. Цей період його життя позначений великим творчим піднесенням. Численні публікації приносять наукове визнання і популярність серед широких кіл громадськості. М.І. Демков стає відомим в широких громадських колах як вчений.

Досвід роботи у вищій школі спонукали вченого до деяких висновків. Так, його не задовольняє традиційне викладання у вузі, і свої зусилля він спрямовує на пошуки власного стилю навчання студентів, що знайшло відображення в його працях цього періоду. Зокрема, він наголошує на необхідності створення цілісної методики викладання природознавства, в якій педагоги відчували нагальну потребу. Крім методичних питань, увагу

М.І. Демкова привертають і питання історії педагогіки. Зокрема, з набуттям власного педагогічного досвіду, він доходить висновку, що дослідження педагогічних проблем неможливо розв'язати без ґрунтовного аналізу надбань попередніх поколінь.

З цією метою в 1887 р. вчений розпочинає велику працю „Історія російської педагогіки”, в якій намагається проаналізувати нагромаджений іще з часів запровадження християнства на Русі досвід у справі навчання та виховання дітей і молоді. Ця робота була певною мірою новаторською оскільки попередники Михайла Івановича у своїх дослідженнях („Почерки по истории педагогіки” К.В. Ільницького та „Почерки по истории и обучения с древнейших до наших времен” Л.М. Модзалевського) більше ознайомлювали читачів з історією зарубіжної педагогіки, ніж вітчизняної.

Учений дуже відповідно постановився до задуму: зібрав і опрацював величезну кількість документів, архівних матеріалів, цінних і рідкісних рукописів з приватних колекцій. Над першою частиною „Історії...” працював більш як сім років. У 1895-1896 рр. праця вийшла друком у додатку до журналу „Гімназія”. Окремою книжкою була видана у 1896 р. наступного року вийшла друга частина „Історія...”, що хронологічно охоплювала XVIII ст. Вчений почав збирати матеріали для третьої частини, яка мала висвітлювати історію педагогіки XIX ст.

Щоб мати доступ до київських архівів та бібліотек, Михайло Іванович вирішує переїхати до Києва і влаштуватися викладачем педагогіки в університеті. Він висловлює готовність скласти іспит на звання магістра. Проте відповіді на свій запит йому довелося чекати довго. Лише у 1898 р. з Петербурга надійшов дозвіл на безоплатну викладацьку практику в університеті. Погодитися на таку пропозицію вчений не міг, бо мав на утриманні сім'ю: дружину, сина й доньку. Пошуки іншої викладацької роботи в Києві також не дали позитивних результатів. Усе це спричинило перерву в роботі над третьою частиною „Історії...”. Аби матеріал не лежав марно, М. І. Демков приймає рішення видати книжку „Російська педагогіка,

головні її представники. Досвід історико-педагогічної хрестоматії” (Москва, 1898).

Наукова діяльність Миколи Івановича цього періоду не обмежується історико-педагогічною проблематикою. Його хвилюють проблеми виховання, дидактики, утвердження педагогіки як науки. Бажаючи висловити власне ставлення до цих проблем, він розпочинає іншу велику працю „Система виховання”. Педагогічна система за Демковим є лише засобом для досягнення певної мети. Залежно від поставленої мети цей засіб може дати різні результати, зокрема –це і всебічно та гармонійно розвинена людина. Визначаючи мету своєї педагогічної системи, М. І. Демков звертав увагу на гармонійний розвиток особистості. Він стверджував, що людину необхідно виховувати для досягнення ідеалів „Істини, Добра й Краси”, беручи до уваги при цьому індивідуальні і національні особливості.

Активна наукова діяльність педагога була перервана в 1900 р. у зв’язку з призначенням на посаду директора народних училищ спочатку Вологодської губернії (1900-1901), а згодом – Нижегородської. Ця робота поглинала весь час. Ситуація змінилася із призначенням педагога 29 січня 1905 р. директором Московського учительського інституту. де М.І. Демков одночасно читав лекції з педагогіки та історії.

Московський період (1909-1918 рр.) – характеризується громадсько-педагогічною та науковою діяльністю М. Демкова. Це період утвердження видатного вченого-теоретика, талановитого керівника. Плідною була його видавнича діяльність. Так, в 1909 р. М.Демков опублікував третю, останню частину фундаментальної праці „Історія російської педагогіки”, „Нариси з історії російської педагогіки” (1909 р.), „Коротка історія педагогіки” (1910 р.) „Педагогіка західно-європейська і російська. Педагогічна хрестоматія” (1911 р.), „Історія західно-європейської педагогіки”(1912 р.)

Одночасно вченим проводилась робота по підготовці підручників з педагогіки, зокрема „Курсу педагогіки для учительських інститутів, вищих жіночих курсів і педагогічних класів жіночих гімназій” в 2-х часниках (1907-

1908 р.). „Підручника педагогіки для учительських семінарій, жіночих гімназій і народних вчителів” в 2-х ч. (1910 р.), „Початкова народна школа, її історія, дидактика і методика” (1911 р.). Метою творчої роботи Михайла Івановича було забезпечення всіх, хто навчається в учительських семінаріях та інститутах, педагогічних класах жіночих гімназій та інститутів, а також слухачів педагогічних курсів при міських училищах навчальною літературою з історії педагогіки, яка б знайомила їх з творами чи перекладами творів видатних мислителів, педагогів, з основними педагогічними течіями і розвитком педагогічної думки.

Слід зазначити, що історико-педагогічні праці Демкова не втратили свого значення й нині, вирізняючись споміж інших великим фактологічним матеріалом та оригінальними висновками автора.

М.І. Демков уперше зібрав і проаналізував великий матеріал з історії освіти і школи в Україні та Росії, розкриваючи ці процеси у взаємозв'язку та взаємозалежності, оскільки тогочасна Україна була частиною Російської імперії. У своїх історико-педагогічних працях М.І. Демков переконливо показав прагнення українського народу до знань, його самобутню культуру і освіту.

Порівняльний аналіз вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки дав підстави вченому зробити висновок, що вітчизняна педагогічна думка не може стояти осторонь загального світового педагогічного процесу. За необхідне вважав прилучення вчителів та науковців, педагогів до тих науково-педагогічних проблем, які хвилювали їхніх зарубіжних колег.

Знання іноземних мов допомогло вченому опрацювати при підготовці своїх творів величезний масив англійської, німецької, французької та інших літератур. Безперечно цінність являє собою ґрунтовна бібліографія, що містить праці вітчизняних та зарубіжних авторів.

Окрему групу історико-педагогічних досліджень Михайла Івановича становлять праці, в яких висвітлюються життя та діяльність видатних педагогів. Серед них – М. Смотрицький, І. Гізель, Л. Баранович,

І. Галятовський, Є. Славинецький, С. Полоцький, Г.С. Сковорода,
К.Д. Ушинський, М.І. Пирогов та ін.

Крім того, М.І. Демков в цей період працює на посаді директора народних училищ Вологодської, Нижегородської, Володимирської губерній. З 1905 р. – по 1911 р. він очолив Московський Учительський інститут.

Відмітимо, що в 1919 році вчений повернувся в Україну. Працював деякий час у місті Ніжині інструктором з народної освіти, брав участь в організації народного університету ім. Т.Г. Шевченка, тимчасово виконував обов'язки його завідуючого, деякий період був деканом словесно-історичного факультету цього ж університету.

Додамо до цього й те, що деякий час М.І. Демков завідував тимчасовими районними педагогічними курсами для вчителів початкових і середніх шкіл Ніжинського, Конотопського, Стародубського повітів, де читав загальну педагогіку, історію педагогіки та психологію дитини. Програма, розроблена вченим для курсів, відзначалася науковістю, зв'язком з практикою.

Прилуцький період життя і діяльності М.І. Демкова розпочався з 1919 і тривав ще до 1939 року Даний період характеризується науковою зрілістю вченого, плідною педагогічною, громадською, науково-просвітницькою діяльністю. Відмітимо, що період роботи М.Демкова припав на той час, коли там жили і працювали досить відомі вчені В.І. Маслов, О.М. Щербина. Зокрема, В. Маслов заснував краєзнавчий музей, згуртував навколо нього культурних діячів, краєзнавців. В 1926 р. з ініціативи М.Демкова вони утворили наукове товариство – Секцію Наукових Робітників, яка нараховувала 15 осіб. До його складу входили співробітники педтехнікуму, Окружного музею та архіву . Керувало роботою товариства бюро в складі трьох осіб під головуванням Демкова. Окремі члени його брали участь у роботі музейної секції, а також у підготовці географічного словника Прилуччини. М.Демкову було доручено скласти істотко-географічний опис м. Прилуки. Результати наукових досліджень друкувались у „Бюлетні

Прилуцького окружного музею”, в якому М.Демков виконував обов’язки члена редакційної колегії. В цей період вчений активно пропагував педагогічні знання, виступав на з’їздах вчителів, курсах, педагогічних конференціях та нарадах, підготував ряд статей, які які, на жаль, так і не були опубліковані.

Діяльність М.Демкова була високо оцінена і гідно відзначена. У 1927 р. йому було присвоєно звання „Професора педагогіки” , а в 1929 р. – звання „Заслуженого професора”.

Ідейні переконання М. І. Демкова, незважаючи на бурхливі соціально-політичні перетворення в країні, майже не зазнавали змін протягом життя.

Він ніколи не належав до жодної з партій, усі сили віддавав розвиткові педагогічної науки і освіти.

Навіть останні роки життя вчений хотів бути корисним своєму народові, своїй країні. Його діяльність була спрямована на підготовку вчителів, виконання науково-просвітницької роботи. Вірність ідеалам педагогічної науки, турботу про їх розвиток і зміцнення він проніс через усе життя.

27 березня 1939 р. зупинилося серце невтомного працівника на ниві педагогічної науки та освіти. Залишена вченим педагогічна спадщина (становить понад 80 праць) – це невичерпна скарбниця цінних матеріалів, думок і порад, які і на сьогодні турбують читача своєю мудрістю та актуальністю. Тому нині наш обов’язок – віддати належне справжнім творцям науки, яким, ми вважаємо, був М.І. Демков.

Фізичне виховання у поглядах М.І. Демкова

Значне місце в творчій спадщині М.І. Демкова займають проблеми фізичного виховання, яке вчений розглядав як одну з складових гармонійного розвитку особистості. Фізичний розвиток педагог вважав запорукою розвитку інтелектуальних сил дитини. Тому і розглядав зазначені проблему у тісному взаємозв’язку з іншими напрямками. В основу системи фізичного виховання він поклав, розроблену ним, вікову періодизацію

розвитку дитини: від народження до 7 років початкове фізичне виховання де першочерговим завданням є розвиток тілесних сил; від 7 до 14 років – фізичне виховання "періоду отрочтва", де особлива увага має приділятися фізичному та духовному вихованню; від 14 років – період розвитку та збереження тілесних та духовних сил людини

Однією з найважливіших проблем здоров'я молоді, М. Демков бачив у формування постави. Обґрунтовуючи необхідність підтримки правильної постави, вчений підкреслює, що „правильне вертикальне положення тіла має найкращі умови для розвитку органів і систем організму". Відповідальність за збереження правильне І постави педагог покладає на школу та сім'ю. Для цього вчений рекомендує дотримуватися основного правила при виконанні фізичних вправ "що зроблено однією рукою чи ногою, повинно бути повторено іншою". Для правильного застосування засобів та методів тілесного виховання вчений рекомендує вихователям знати особливості дитячого організму. Педагог вказує, що організм дитини не стабільний у функціонуванні, не має стійкості до навантажень в порівнянні з дорослою людиною. Дитина відрізняється посиленням обміном речовин, що викликає погребу збільшення кількості кисню і як наслідок підвищення частоти дихання, посилення кровообігу, процесів травлення, збудливості нервової системи. Проте дитячий організм спроможний добре сприймати нове, незнайоме, легко засвоювати вміння і навички, що потрібно враховувати при фізичному вихованні. Розуміння вченим необхідності створення методичних правил тіловиховання сприяло поінформованості вихователів та педагогів у теорії та методиці навчання фізичних вправ.

М. Демков рекомендує застосовувати такі засоби фізичного виховання: рухливі ігри фізичні вправи, гімнастику, загартування, прогулянки та екскурсії. Обґрунтовуючи необхідність застосування рухливих ігор та інших засобів виховання тіла, освітянин відштовхується від специфіки навчання дітей після п'яти років, коли розумова діяльність вимагає сидячих занять, які потрібно компенсувати руховою діяльністю. Найкращим засобом для цього

є рухливі ігри, особливо на чистому повітрі. Вчений наголошує, що вони, починаючи з найпростіших, включають біг, різноманітні рухи тулуба, рук, що сприяє розвитку рухових, а також морально-вольових якостей. Біг та інші вправи, які використовуються в рухливих іграх, розвивають відчуття м'язів, збільшують їх силу, пожвавлюють кровообіг, попереджуючи застої, поліпшують травлення і апетит, вентиляцію легень. Крім розвитку фізичних та моральних якостей, ігри сприятливо діють на душевну діяльність, "звільняючи дитину від розумового напруження, даючи змогу приємно провести час, пробуджуючи бадьорий і радісний настрій духу".

Дослідження ним широкої проблематики тіловиховання сприяла розвитку теорії та практики фізичного виховання та українських землях.

Завдання для самостійної роботи студентів.

Проблеми для обговорення на семінарських заняттях.

1. Життєвий і творчий шлях .І. Демкова. Основні дати та події життя вченого.
2. М.І. Демков як історик педагогіки.
3. М.І. Демков і видатні педагоги, його сучасники.
4. Ідеї про фізичне виховання у творчості М.І. Демкова.
5. Внесок М.І. Демкова в розвиток фізичного виховання в Україні.

Завдання для самоконтролю знань.

1. Назвіть основні дати та події життя М.І. Демкова.
2. Складіть хронологічну таблицю періодів життя та творчості М.І. Демкова.
3. Розкрийте найважливіші особливості педагогічної діяльності М.І. Демкова.
4. Виявіть ідеї М.І. Демкова про фізичне виховання у творчості вченого.
5. Зробіть цитатні виписки на тему: „М.І. Демков про фізичне виховання”.

Тематика рефератів.

1. М.І. Демков як історик педагогіки.
2. Ідеї М.І. Демкова про фізичне виховання і сучасність.
3. Реалізація ідеї М.І. Демкова щодо фізичного виховання в сучасній школі.
4. Внесок М.І. Демкова в теорію і практику фізичного виховання.

Список рекомендованої та використаної літератури.

1. Белкіна Н.І. Освітня діяльність і педагогічні погляди М.І. Демкова (1859-1939) // Автореф... канд....дис. – Київ, 1999. – 21 с.
2. Белкіна Н.І. Український педагог Михайло Іванович Демков // Шлях освіти. 1998. № 4.
3. Белкіна Н.І. Освітня діяльність і педагогічні погляди М.І. Демкова (1859-1939) // Дис. ...канд.. пед. наук. Ніжин, 1998.
4. Белкіна Н.І. Михайло Демков // Сіверянський літопис. Чернігів, 1998. № 4
5. Пуха і.В. До біографії М.І. Демкова // Тези доп. та повідомлень на конф., присвяченій підсумкам наук.-дослід. роботи за 1965 рік. Запоріжжя, 1966.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Особиста справа Демкова М.І. Ф. 166, оп. 12, спр. 2078.
7. Українська педагогіка в персоналіях: Навчальний посібник / За ред О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – С. 129-134.